

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2026-YIL

OKTABR / 10-SON, I-QISM

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google
Scholar

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

OpenAIRE

ISSN: 3060-463X

РЭУ.РФ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 2026-yil, oktabr.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor

Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK

Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

LEARNING TRAJECTORIES OF INCLUSIVE LEARNERS IN AN INTENSIVE PEER-TO-PEER LEARNING ENVIRONMENT: POOL-TO-MAIN-TRACK TRANSITION AND PERSISTENCE	9
Ibrogimova Nodira	
DON MAHSULOTLARI KORXONALARIDA RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	14
Aipova Iroda Ikramovna	
BOSHQARUV HISOBOTI SIFATINI BAHOLASH, ICHKI NAZORAT VA AUDIT MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	18
Eshniyazova Yulduz Yuldashbayevna	
KONTREYLER TASHISHLARINI TASHKIL ETISHDA YUK OQIMLARINI TRANSPORT TARMOG'I BO'YICHA TAQSIMLASH.....	22
Yakupbayev Xamid, Myxamedova Ziyoda, Boboyev Diyor	
QUYOSH ENERGIYASI ASOSIDAGI NAMLANTIRISH-BUG'LANTIRISH USULIDAGI CHUCHUKLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI: TIZIM VA KOMPONENT DARAJASIDAGI INNOVATSIYALARNING TAHLILIIY SHARHI.	28
G'afurova Marjona Tolib qizi	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ОЦЕНКЕ КРЕДИТНОГО РИСКА В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ	34
Джуманиязов Икрам Каримбаевич	
BANK RISKLARINI BOSHQARISHDA INTELLEKTUAL TEXNOLOGIYALAR: XORIJIY TAJRIBA VA O'ZBEKISTONDA BARQAROR MOLIVAVIY RIVOJLANISH UCHUN YO'NALISHLAR	40
Mirsoatov Alisher Qudratullayevich	
ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ПОЛУЧЕНИЯ ГЛАСПИРИНА.....	48
Р. К. Каримов, С. С. Саидов, Ф. Ахмедова	
O'ZBEKISTONDA VALYUTA SIYOSATI ORQALI IQTISODIY RIVOJLANISHNI TA'MINLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	53
Norbaeva Muxlisa Akram qizi	

O'ZBEKISTONDA VALYUTA SIYOSATI ORQALI IQTISODIY RIVOJLANISHNI TA'MINLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Norbaeva Muxlisa Akram qizi

Tashkent International University dotsenti, PhD, doktorant

E-mail: mukhlisa122@mail.ru

ORCID: 0009-9525-0022-56X3

Annotatsiya. O'zbekistonda valyuta siyosati orqali iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash imkoniyatlari, asosiy yo'nalishlari va mexanizmlari tadqiq etilgan. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutuvchi omillar samaradorligini oshirishda valyuta siyosatining ta'sirini kuchaytirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqot doirasida iqtisodiy rivojlanishning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari dinamikasi tahlil qilinib, ushbu jarayonda valyuta siyosatining ta'sir darajasi baholangan. Shuningdek, valyuta siyosatining iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini kuchaytirish, valyuta munosabatlarini takomillashtirish hamda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: valyuta, valyuta siyosati, valyuta kursi, real valyuta kursi indeksi, zaxiralar, xalqaro zaxiralar, import, eksport, dollarlashuv, axborot texnologiyalari, iqtisodiy o'sish.

Аннотация. Исследованы возможности, основные направления и механизмы обеспечения экономического развития Узбекистана посредством валютной политики. Раскрыты теоретические и практические аспекты усиления влияния валютной политики на повышение эффективности факторов, играющих важную роль в экономическом развитии страны. В рамках исследования проанализирована динамика основных макроэкономических показателей экономического развития и оценена степень влияния валютной политики на данный процесс. Разработаны научно-практические рекомендации, направленные на усиление влияния валютной политики на экономическое развитие, совершенствование валютных отношений и обеспечение макроэкономической стабильности.

Ключевые слова: валюта, валютная политика, валютный курс, индекс реального валютного курса, резервы, международные резервы, импорт, экспорт, долларизация, информационные технологии, экономический рост.

Abstract. The opportunities, key directions, and mechanisms for promoting Uzbekistan's economic development through currency policy are examined. The theoretical and practical aspects of strengthening the role of currency policy in improving the efficiency of factors that contribute to the country's economic development are discussed. The study analyzes the dynamics of key macroeconomic indicators and assesses the extent to which currency policy influences economic development. Scientific and practical recommendations are proposed to strengthen the impact of currency policy on economic development, improve foreign exchange relations, and ensure macroeconomic stability.

Keywords: currency, currency policy, exchange rate, real exchange rate index, reserves, international reserves, imports, exports, dollarization, information technology, economic growth.

KIRISH

Zamonaviy makroiqtisodiy sharoitda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash hamda tashqi shoklarga chidamliligini kuchaytirishda moslashuvchan va samarali valyuta siyosatini olib borish hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda valyuta bozorini erkinlashtirish, bosqichma-bosqich suzib yuruvchi valyuta kursi rejimiga o'tish, eksport-import operatsiyalarini soddalashtirish hamda kapital harakatini tartibga solish borasida tub islohotlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, global moliya bozorlaridagi yuqori noaniqlik, geosiyosiy tebranishlar, inflyatsion bosimlar va moliya-bank tizimining raqamli transformatsiyasi valyutani tartibga solish mexanizmlarini zamonaviy sharoitlarga mos ravishda uzluksiz takomillashtirib borishni taqozo etmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, valyuta siyosati nafaqat tashqi savdo balansini muvozanatlash va valyuta zaxiralarini optimal boshqarish instrumenti, balki mamlakatga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, ichki bozorda narxlar barqarorligini ta'minlash hamda makroiqtisodiy transmissiya kanallari samaradorligini oshirishning asosiy vositalaridan biridir. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, valyuta kursining sezilarli tebranishlari va valyuta tushumlaridagi nomutanosibliklar iqtisodiy rivojlanish sur'atlariga ta'sir etuvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli milliy iqtisodiyot xususiyatlarini hisobga olgan holda valyuta siyosati instrumentlarini

(valyuta intervensiyalari, foiz stavkalari va valyuta nazorati) iqtisodiy o'sish maqsadlariga uyg'unlashtirish va ularning ta'sir imkoniyatlarini baholash ilmiy va amaliy jihatdan g'oyat muhim vazifadir.

Aynan shu nuqtai nazardan, O'zbekiston iqtisodiyotining jahon xo'jalik aloqalariga integratsiyalashuvi chuqurlashib borayotgan va tashqi moliya bozorlarida noaniqliklar saqlanib qolayotgan hozirgi bosqichda valyuta siyosatini takomillashtirish masalasi o'zining strategik dolzarbligi bilan ajralib turadi. Mamlakatda eksport salohiyatini oshirish, sanoatni modernizatsiya qilish uchun zarur bo'lgan texnologik importni moliyalashtirish, tashqi qarzdorlik xatarlarini minimallashtirish hamda aholi va biznes subyektlarining valyuta xatarlariga (currency risk) nisbatan chidamliligini oshirish bevosita valyutani tartibga solish mexanizmlarining qay darajada moslashuvchan va ilmiy asoslanganligiga bog'liqdir. Ushbu masalalarni tizimli hal etish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlash, institutsional muhitni mustahkamlash hamda uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlashning konseptual negizini tashkil etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Bugungi global iqtisodiy sharoitda mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishini ta'minlash va uni yuqori sur'atlarda saqlab turish murakkab masalalardan biri hisoblanadi. Iqtisodiy rivojlanish mamlakat va jamiyat taraqqiyoti hamda kelajagi uchun g'oyat muhim o'rin egallaganligi sababli uni ta'minlashning barcha imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhim vazifa hisoblanadi. Bu yo'nalishda barcha vositalarni tizimli va maqsadli joriy etish alohida yondashuvlarni talab etadi. Xususan, valyuta siyosatini amalga oshirishda yuqori mas'uliyat va ilmiy asoslangan yondashuv zarurdir. Zero, u mamlakatning ichki va tashqi iqtisodiy siyosati yo'nalishlari hamda samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli valyuta siyosatini nafaqat iqtisodiy rivojlanish dastagi, balki davlatning ichki va tashqi iqtisodiy siyosatidagi muhim vosita sifatida e'tirof etish lozim.

Shunga muvofiq, valyuta siyosatini amalga oshirishga doir yondashuvlar va talablar hamisha olimlar va mutaxassislar e'tiborida hamda tadqiqotlar markazida bo'lib kelmoqda. Uning zaruriyati, xususiyatlari, oqibatlar, imkoniyatlari va boshqa yo'nalishlari bo'yicha izlanishlar esa tobora rivojlanib bormoqda.

Jumladan, xorijlik olimlar M. Guzman, J. A. Ocampo va J. E. Stiglitz real valyuta kursi siyosatini iqtisodiy rivojlanish instrumenti sifatida asoslaydi. Mualliflar metodologik jihatdan nihoyatda muhim izohni beradi: "real valyuta kursi endogen o'zgaruvchi bo'lib, bevosita siyosat instrumenti bo'lmasa-da, biz baribir real valyuta kursi siyosatlari haqida gapiramiz, chunki bu siyosatlarni amaldagi siyosat instrumentlari majmuini boshqarishga tayanadi". Ushbu yondashuv valyuta siyosatini "maqsad – instrument" jufti sifatida emas, balki instrumentlar majmuini boshqarish orqali oraliq iqtisodiy o'zgaruvchiga ta'sir ko'rsatish jarayoni sifatida ko'rishga asos beradi [1].

J. D. Ostry, A. R. Ghosh va M. Chamon ushbu masalaga "ikki maqsad – ikki instrument" yechimini taklif qiladi: "foiz stavkasi inflyatsiya maqsadiga erishish uchun, sterilizatsiya qilingan intervensiya esa valyuta kursi maqsadiga qaratilishi lozim". Mualliflar, shuningdek, "qulaylik zonasi" (comfort zone) tushunchasini kiritadi – bu Markaziy bank valyuta kursining muayyan chegaralardan tashqariga chiqishini maqsadga muvofiq deb hisoblamaydigan oraliqdir [2]. Mazkur yondashuv rivojlanayotgan bozorlar uchun valyuta siyosatining mustaqil instrumental maqomini nazariy jihatdan asoslaydi.

Shuningdek, M. K. Brunnermeier, H. James va J.-P. Landau fikriga ko'ra, pulning raqamlashuvi valyuta sohasidagi raqobatni kuchaytiradi hamda "iqtisodiy yoki ijtimoiy jihatdan yirik raqamli valyuta hududlariga ochiq bo'lgan iqtisodiyotlarda raqamli dollarlashuv ta'siri yuqoriroq bo'lishi mumkin". Mualliflar naqd puldan foydalanish ko'lamining qisqarishi va banklar rolining o'zgarishi monetar mustaqillikka ta'sir ko'rsatishi mumkinligini qayd etadi. Bu yondashuv valyuta siyosatining institutsional chegaralari raqamli muhit ta'sirida yangilanib borayotganini ko'rsatadi [3].

MDH olimlaridan T. A. Serebryakova va O. A. Tarenkovalar valyuta siyosati davlat siyosatining tarkibiy qismi ekanligini ta'kidlaydi va: "valyuta siyosati umumiy iqtisodiy, moliyaviy va pul-kredit siyosatining davlatning valyuta-moliyaviy holatini mustahkamlashga qaratilgan qismini tashkil etadi", deya baho beradi [4].

Z. T. Abusufyanova fikriga ko'ra: "valyuta siyosati davlat tomonidan xalqaro valyuta munosabatlari sohasida amalga oshiriladigan iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy tadbirlar majmuini ifodalaydi" [5].

M. S. Kudenko va E. V. Popova valyuta siyosatining imkoniyatlariga e'tibor qaratib, uni davlatning ichki va tashqi harakat yo'nalishi sifatida ta'rifiyladi hamda uning asosiy instrumentlari sifatida valyuta intervensiyasi, valyuta cheklavlari, valyuta zaxiralari, valyutani subsidiyalash va valyuta paritetlarini keltiradi [6].

Mahalliy olimlardan Z. R. Samandarov "valyuta siyosati – davlatning tashqi iqtisodiy va iqtisodiy siyosati hisoblanib, u Markaziy banklar, davlat organlari, xalqaro valyuta-moliya tashkilotlari hamda valyuta munosabatlari sohasidagi muassasalar tomonidan amalga oshiriladi", deya ta'rif keltiradi [7].

M. U. Ismoilov valyuta siyosatining amalga oshirilish shakllari va o'rniga baho berib: "mamlakatning valyutaviy-iqtisodiy holati, jahon xo'jaligidagi evolyutsiyasi hamda o'rni bilan aniqlanadi", deya ta'kidlaydi [8].

N. Axmadaliyeva va S. Jumayeva “valyuta siyosati – davlatning mamlakat ichida va undan tashqarida valyutaga, valyuta kursiga, valyuta operatsiyalariga ta’sir ko’rsatish chora-tadbirlari”, degan ta’rif bilan valyuta siyosatining ko’lami, ta’sir ko’rsatish yo’nalishlari va vositalarining ahamiyatini asoslab beradi [9].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada valyuta siyosatining iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash tizimiga ta’sirini oshirishning o’ziga xos jihatlarini o’rganishda monografik kuzatish, mantiqiy yondashuv, umumlashtirish, qiyosiy baholash, statistik baholash, dinamik tahlil, tizimli tahlil va empirik tahlil kabi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqot, asosan, miqdoriy-tahliliy yo’nalishda qurilgan bo’lib, uning mantig’i uchta ketma-ket savolga javob berishdan iborat: eksportchi qanday narx sharoitida ishlamoqda, narx ustunligi tugaganda raqobatbardoshlik qaysi manbadan ta’minlanadi va mamlakatga kirgan valyutaning qancha qismi ichki iqtisodiyotda qoladi. Mazkur savollar mos ravishda narx, tarkib va natija omillari sifatida belgilanib, ularning har biri uchun alohida o’lchov ko’rsatkichi ishlab chiqilgan. Tadqiqotning empirik asosini O’zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo’mitasi va Markaziy bankining 2017–2025-yillarga oid rasmiy ma’lumotlari tashkil etadi. Davrning 2017-yildan boshlanishi uslubiy jihatdan asoslangan: o’sha yilda ko’p kursli amaliyot bartaraf etilib, barcha keyingi ko’rsatkichlar uchun yagona taqqoslash bazasi yuzaga kelgan.

Tahlilda monografik kuzatish, mantiqiy va tizimli tahlil, umumlashtirish hamda qiyosiy baholash usullari bilan bir qatorda statistik-iqtisodiy apparat qo’llanilgan: dinamikani o’lchashda bazis indeks usuli (2017-yil = 100), jadallikni taqqoslashda geometrik o’rtachaga asoslangan o’rtacha yillik o’sish sur’ati, tushum manbalarini qaytarish majburiyati bo’yicha guruhlashda tarkibiy tahlil ishlatilgan. Kurs dinamikasi to’rt bosqichga ajratilib, bosqich chegarasi nominal kurs o’zgarishi va inflyatsiya sur’ati nisbatining yo’nalishi o’zgargan nuqtalar bo’yicha belgilangan. Mavjud o’lchov apparati yetarli bo’lmagan yo’nalishlar uchun uchta mualliflik ko’rsatkichi – eksport raqobatbardoshligi zaxirasi, valyuta tushumining import qaytimi koeffitsienti va bilimga asoslangan eksport indeksi – ishlab chiqilgan. Oxirgisi uchta mezon asosida qurilib, og’irliklar mezonlarning tashqi narx tebranishiga bog’liqlik darajasiga qarab taqsimlangan; oltin eksportining yillik tebranishini bartaraf etish uchun uch yillik siljiydigan o’rtacha qiymat olingan.

Valyuta tushumining import kanali orqali ta’siri logarifmik shakldagi regressiya tenglamasi yordamida baholanib, chegaraviy qaytim koeffitsienti aniqlangan; qatorning qisqaligi hisobga olinib, tenglama eng sodda spetsifikatsiyada olingan. Eksport hajmining real kursga sezgirligi ham tekshirilgan va statistik jihatdan ahamiyatli bog’liqlik aniqlanmagan – mazkur natija mustaqil ilmiy xulosa sifatida qayd etilgan. Barcha hisob-kitoblar yagona dastlabki bazadan kelib chiqadi, bu esa natijalarning qayta tiklanishini ta’minlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O’zbekistonda valyuta siyosatidagi tub burilish 2017-yildan boshlangan sohaga oid muhim islohotlar bilan bevosita bog’liqdir. Buning natijasida mamlakatda valyuta kursini erkin suzuvchi kurs sifatida yuritish va uning bozor o’zgarishlari asosida shakllanishiga erishish borasida muhim chora-tadbirlar amalga oshirildi. Natijada qisqa vaqt ichida ushbu yo’nalishda muhim va salmoqli o’zgarishlarga erishildi. Ularni quyidagi bosqichlarda qisqacha ifodalash o’rinlidir:

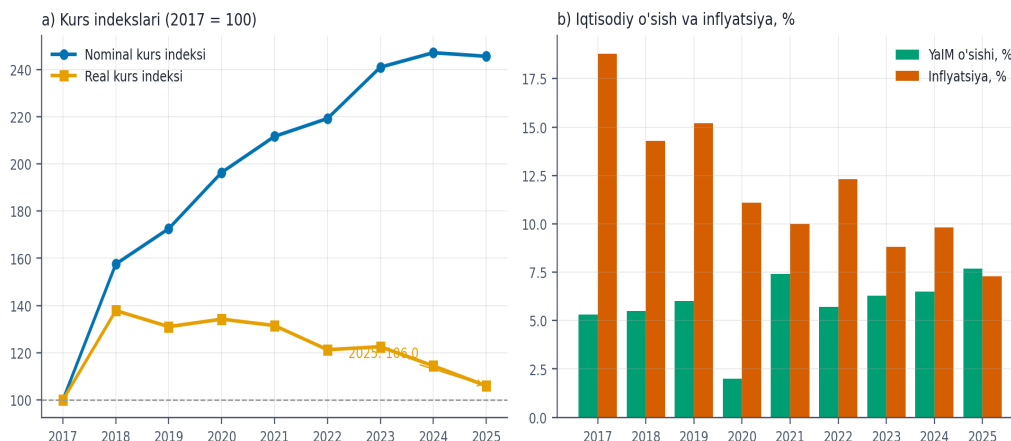
Birinchi bosqich – 2017-yil: bir martalik tuzatish. Kursning 151,3 foizga o’zgarishi ko’p kursli amaliyotni bartaraf etdi va rasmiy kursni bozor darajasiga keltirdi. Bu bosqichning mohiyati devalvatsiya emas, balki kurslar tizimining birlashtirilishi edi: ilgari mavjud bo’lgan rasmiy va bozor kursi o’rtasidagi farq bartaraf etildi.

Ikkinchi bosqich – 2018–2020-yillar: real kursdagi o’zgarishlarning saqlanishi. Nominal kurs indeksi 157,6 dan 196,4 gacha o’sgan bo’lsa-da, yuqori inflyatsiya (11,1–15,2 foiz) uning ta’sirini qisman pasaytirdi. Shunga qaramay, real kurs indeksi 131–138 oralig’ida saqlanib qoldi, ya’ni milliy valyutaning real kursi 2017-yilga nisbatan eksport raqobatbardoshligi uchun nisbatan qulay darajada shakllandi. Nazariy jihatdan bu D. Rodrik ko’rsatgan “raqobatbardosh kurs” holatiga to’g’ri keladi [10].

Uchinchi bosqich – 2021–2024-yillar: real mustahkamlanish. Real kurs indeksi 131,5 dan 114,4 gacha pasaydi. Buning sababi nominal kursning yillik 3,4–9,9 foizlik o’zgarishi ichki inflyatsiyadan (8,8–12,3 foiz) past bo’lganligidir. Boshqacha aytganda, nominal kurs erkin shakllangan bo’lsa-da, narxlarning nisbatan tez o’sishi real raqobatbardoshlik darajasining bosqichma-bosqich o’zgarishiga olib keldi.

To’rtinchi bosqich – 2025-yil: nominal mustahkamlanish. Birinchi marta nominal kurs pasaydi (–6,9 foiz), real kurs indeksi esa 106,0 ga tushdi. Bu 2017-yilgi islohot natijasida shakllangan real raqobatbardoshlik zaxirasining boshlang’ich darajaga yaqinlashganini anglatadi: to’qqiz yil ichida real kurs boshlang’ich darajasiga qaytdi. Ayni paytda inflyatsiya 7,3 foizga tushib, davr mobaynidagi eng past ko’rsatkichga erishildi, iqtisodiy o’sish esa 7,7 foizni tashkil etdi.

Mazkur bosqichlarning dinamik jarayonlarini quyidagi rasm orqali ko'rish mumkin:

1-rasm. Valyuta kursi indekslari hamda iqtisodiy o'sish va inflyatsiya dinamikasi, 2017–2025-yillar¹²

1-rasm ma'lumotlari 2017–2025-yillar davomida iqtisodiy o'sish jarayonida yuzaga kelgan iqtisodiy indekslar dinamikasini aks ettirib, ular asosida erishilgan ijobiy natijalar bilan birga, kelgusida amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalarni ham belgilash imkonini beradi.

Umumiy natijalar yuqorida keltirilgan to'rt bosqichdan kelib chiqadigan muhim xulosada o'z ifodasini topadi: real kurs darajasi siyosatning bevosita natijasi emas, balki nominal kurs va inflyatsiya o'rtasidagi nisbatning natijasidir. Nominal kursni boshqarish orqali real raqobatbardoshlikni uzoq muddat saqlab qolish bilan bir qatorda, inflyatsiyani maqbul darajada ushlab turish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda, 2025-yilda inflyatsiyaning 7,3 foizga tushishi real kurs barqarorligini ta'minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, valyuta siyosatining ta'siri va samarasini ko'rsatuvchi muhim indikatorlar mavjud bo'lib, ular qatorida eksport ko'rsatkichlari, pul o'tkazmalari miqdori, xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi, import ko'rsatkichlari, xalqaro zaxiralar hamda YalM hajmi kabi indikatorlarni tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Zero, valyuta siyosati natijalari ushbu indikatorlarning o'zgarishida namoyon bo'ladi. Quyidagi 1-jadvalda ushbu indikatorlarning qiyosiy tahlili keltirilgan.

1-jadval

Asosiy ko'rsatkichlarning 2017–2025-yillardagi o'sishi va o'rtacha yillik o'sish sur'ati³

Ko'rsatkich	2017-y.	2025-y.	O'sish, marta	O'rtacha yillik o'sish (CAGR), %
AKT xizmatlari eksporti, mln. dollar	150,7	1 111,2	7,38	28,4
Xizmatlar eksporti, mln. dollar	2 474,5	10 197,0	4,12	19,4
Oltinsiz eksport, mlrd. dollar	9,0	24,3	2,70	13,2
Jami tovar eksporti, mlrd. dollar	12,6	34,2	2,71	13,3
Import, mlrd. dollar	14,0	48,5	3,46	16,8
Pul o'tkazmalari, mlrd. dollar	4,9	18,9	3,86	18,4
Xorijiy investitsiya va kreditlar, mlrd. dollar	2,5	33,5	13,44	38,4
Xalqaro zaxiralar, mlrd. dollar	28,1	66,3	2,36	11,3
YalM, mlrd. dollar	72,2	147,1	2,04	9,3

1-jadval ko'rsatkichlarni uch guruhga ajratish imkonini beradi. Birinchi guruh – yuqori sur'atlarda o'sgan ko'rsatkichlar: xorijiy investitsiyalar va kreditlar (38,4 foiz) hamda AKT eksporti (28,4 foiz). Ikkinchi guruh –

- Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan
- Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan
- Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

o'rtacha sur'atlarda o'sgan ko'rsatkichlar: xizmatlar eksporti (19,4 foiz), pul o'tkazmalari (18,4 foiz) va import (16,8 foiz). Uchinchi guruh – barqaror sur'atlarda o'sgan ko'rsatkichlar: tovar eksporti (13,3 foiz), oltinsiz eksport (13,2 foiz), zaxiralar (11,3 foiz) va YaIM (9,3 foiz).

Bu taqsimot muhim xulosani beradi: eng yuqori sur'atlarda o'sgan ikki manbaning tabiati bir-biridan tubdan farq qiladi. Xorijiy kreditlar kelajakdagi to'lov majburiyatlarini shakllantiradi, AKT eksporti esa yaratilgan qiymat hisobidan shakllanadigan tushumdir. Birinchisi qisqa muddatda iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlasa, ikkinchisi uzoq muddatli rivojlanish salohiyatini oshiradi. Shu bois iqtisodiy siyosat nuqtai nazaridan ikkinchi yo'nalishning ulushini oshirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

O'zbekistonning so'nggi yillardagi statistikasi eksport va import hajmlari o'rtasida muayyan tafovut mavjudligini hamda tashqi savdo saldosi manfiy qiymatda shakllanayotganini ko'rsatadi. Shu sababli mamlakatning eksport salohiyati va raqobatbardoshligini oshirish muhim masala bo'lib qolmoqda. Bu yo'nalishda eksport raqobatbardoshligi zaxirasi ko'rsatkichi mavjud bo'lib, uning holatidan kelib chiqib chora-tadbirlarni ishlab chiqish yanada samarali bo'ladi.

Yuqoridagi 1-rasmda keltirilgan real kurs indeksi qulay, ammo yakka holda yetarli bo'lmagan o'lchovdir: u kursning bazis yilga nisbatan holatini ko'rsatadi, lekin 2017-yilgi islohot natijasida shakllangan raqobatbardoshlik ustunligining qancha qismi hozirgi kungacha saqlanib qolganini bevosita ifodalamaydi. Shu bois tahlilda eksport raqobatbardoshligi zaxirasi (ERZ) ko'rsatkichi hisoblab chiqildi. U quyidagicha aniqlanadi:

$$ERZ_t = RKI_t - 100, (1)$$

bu yerda: RKI_t – ichki iste'mol narxlari indeksi bilan deflyatsiya qilingan real kurs indeksi (2017-yil = 100).

Ko'rsatkichning iqtisodiy mazmuni shundan iboratki, u islohotdan keyin milliy valyutaning real kursidagi o'zgarish hisobiga yuzaga kelgan va hozirgi kunga qadar saqlanib qolgan narx ustunligini foiz punktida ifodalaydi. ERZ qiymatining nolga yaqinlashishi eksportchining narx ustunligi kamayib borayotganini, ya'ni raqobatbardoshlikni ta'minlashda mahsulot tannarxi va sifati kabi omillarning ahamiyati ortishini bildiradi (2-jadval).

2-jadval

Eksport raqobatbardoshligi zaxirasi (ERZ) va uning o'zgarish dinamikasi, 2017–2025-yillar⁴⁵

Yil	Nominal kurs indeksi, 2017 = 100	Real kurs indeksi, 2017 = 100	ERZ, foiz punkti	ERZning yillik o'zgarishi, foiz punkti	Eng yuqori darajaga nisbatan o'zgarishi, %
2017	100,0	100,0	0,0	–	–
2018	157,6	137,9	37,9	+37,9	0,0
2019	172,6	131,1	31,1	–6,8	18,0
2020	196,4	134,2	34,2	+3,2	9,6
2021	211,6	131,5	31,5	–2,7	16,8
2022	219,2	121,3	21,3	–10,2	43,7
2023	240,9	122,6	22,6	+1,3	40,4
2024	247,1	114,5	14,5	–8,1	61,8
2025	245,6	106,0	6,0	–8,4	84,1

Jadval uchta asosiy natijani ko'rsatadi.

Birinchidan, zaxiraning eng yuqori qiymati 2018-yilda qayd etilgan (37,9 foiz punkti) va shundan keyingi yillarda ko'rsatkich, asosan, pasayish yo'nalishida harakatlangan. 2020 va 2023-yillardagi qisqa muddatli ortish (mos ravishda 3,2 va 1,3 foiz punkti) tarkibiy siljishdan ko'ra, nominal kursning inflyatsiyaga nisbatan tezroq o'zgargan ayrim davrlari hisobiga yuzaga kelgan vaqtinchalik tebranish sifatida baholanishi mumkin.

Ikkinchidan, zaxiraning kamayish sur'ati tezlashib borgan. 2019–2021-yillarda zaxira yiliga o'rtacha 2,1 foiz punktga kamaygan bo'lsa, 2022–2025-yillarda bu ko'rsatkich yiliga 6,4 foiz punktni tashkil etdi. Buning sababi nominal kursning o'zgarish sur'ati inflyatsiya sur'atidan past bo'lganligidir: masalan, 2025-yilda nominal kurs 6,9 foizga mustahkamlangan, inflyatsiya esa 7,3 foizni tashkil etgan.

Uchinchidan, 2025-yilga kelib zaxira boshlang'ich darajaga sezilarli darajada yaqinlashgan. 6,0 foiz punktlilik qoldiq 2017-yilgi islohot natijasida shakllangan narx ustunligining asosiy qismi kamayganini hamda eksportchining raqobatbardoshligini ta'minlashda mahsuldorlik va ishlab chiqarish xarajatlari kabi omillarning ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatadi.

4 Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

5 Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

O'z navbatida, mamlakatga kirib kelayotgan valyuta tushumlarining muayyan qismi import uchun sarflanmoqda. Shu sababli valyuta tushumining import qaytimini hisoblash valyuta tushumlaridan foydalanish holati va samaradorligini aniqlash imkonini beradi.

Ekonometrik baholash valyuta tushumining import elastikligini aniqladi (0,845) – bu chegaraviy ko'rsatkich bo'lib, tushumning qo'shimcha o'sishi importga qanday o'tishini bildiradi. Siyosat uchun o'rtacha ko'rsatkich ham zarur: mamlakatga kirgan valyutaning umumiy hajmidan qancha qismi shu yilning o'zida import orqali qayta yo'naltirilgani. Shu maqsadda valyuta tushumining import qaytimi koeffitsienti (VTIQ) hisoblandi:

$$VTIQ_t = (\text{Import}_t \div \text{Jami valyuta tushumi}_t) \times 100, (2)$$

bu yerda jami valyuta tushumi tovar va xizmatlar eksporti, jismoniy shaxslarning pul o'tkazmalari hamda xorijiy investitsiyalar va kreditlar yig'indisi sifatida olingan.

Koeffitsientning to'ldiruvchi qiymati – tushumning ichki iqtisodiyotda qolish darajasi (100 – VTIQ) – valyutaning zaxiralarga, tashqi qarzni so'ndirishga va ichki jamg'armaga yo'naltirilgan qismini ifodalaydi (3-jadval).

Natijalar quyidagicha izohlanadi.

Birinchi natija – qaytim koeffitsientining ikki bosqichli pasayishi. 2018–2019-yillarda VTIQ 78–81 foizni tashkil etgan: bu davrda mamlakatga kirgan valyutaning to'rtidan uch qismidan ko'prog'i o'sha yilning o'zida import uchun sarflangan. 2024–2025-yillarga kelib ko'rsatkich 49–50 foizga tushdi. Demak, tushumning qariyb yarmi ichki iqtisodiyotda qolmoqda.

3-jadval

Valyuta tushumining import qaytimi koeffitsienti va tushumning ichki iqtisodiyotda qolish darajasi, 2017–2025-yillar⁶⁷

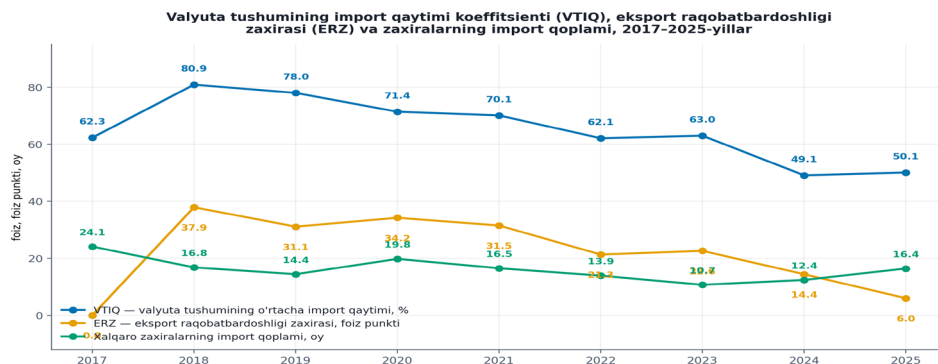
Yil	Jami valyuta tushumi, mlrd. dollar	Import, mlrd. dollar	VTIQ, %	Tushumning ichki qolish darajasi, %	Xalqaro zaxiralarning yillik o'zgarishi, mlrd. dollar
2017	22,5	14,0	62,3	37,7	–
2018	24,0	19,4	80,9	19,1	–1,0
2019	31,1	24,3	78,0	22,0	+2,1
2020	29,7	21,2	71,4	28,6	+5,7
2021	36,4	25,5	70,1	29,9	+0,2
2022	49,6	30,8	62,1	37,9	+0,7
2023	61,4	38,7	63,0	37,0	–1,2
2024	81,5	40,0	49,1	50,9	+6,6
2025	96,8	48,5	50,1	49,9	+25,1

Ikkinchi natija – o'rtacha va chegaraviy qaytim o'rtasidagi tafovut. O'rtacha qaytim 50 foizga tushgan bo'lsa-da, chegaraviy qaytim (elastiklik) 0,845 darajasida saqlanmoqda. Bu ikki ko'rsatkichning tafovuti muhim ma'noga ega: mavjud tushum oqimining yarmi ichki iqtisodiyotda qolmoqda, biroq tushumning har bir yangi qo'shimcha qismining sezilarli ulushi importga yo'naltirilmoqda. Boshqacha aytganda, tushumning importga bog'liqligi umumiy darajada kamaygan bo'lsa-da, chegaraviy darajada saqlanib qolmoqda.

Uchinchi natija – 2025-yildagi sezilarli siljishning manbai. Ushbu yilda ichki qolish darajasining 49,9 foizga yetishi, asosan, xalqaro zaxiralarning 25,1 mlrd. dollarga o'sishi bilan izohlanadi. Zaxiralar tarkibida oltinning ulushi yuqori bo'lgani sababli, bu o'sishning muayyan qismi jismoniy hajm emas, balki oltin narxining qayta baholanishi natijasidir. Shu bois VTIQ ko'rsatkichini talqin qilishda zaxiralar o'zgarishini hajm omili va narx omiliga ajratish maqsadga muvofiq – bu 8-bo'limdagi tavsiyalardan birining asosini tashkil qiladi.

6 Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

7 Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

2-rasm. Valyuta tushumining import qaytimi koeffitsienti (VTIQ), eksport raqobatbardoshligi zaxirasi (ERZ) va xalqaro xaziralarning import qoplami, 2017–2025-yillar⁸

2-rasm ma'lumotlari valyuta tushumining import qaytimi koeffitsienti (VTIQ), eksport raqobatbardoshligi zaxirasi (ERZ) va xalqaro xaziralarning import qoplamiidagi tendensiyalarni aks ettiradi. Unga ko'ra, valyuta tushumining o'rtacha import qaytimi 2024 va 2025-yillarga kelib yaxshilangan bo'lib, ushbu holat xalqaro xaziralarning import qoplami ham kuzatiladi. Shu bilan birga, eksport raqobatbardoshligi zaxirasi darajasining pasayish tendensiyasi mazkur ko'rsatkichni mustahkamlashga qaratilgan samarali chora-tadbirlarni amalga oshirish muhimligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda eksport tarkibida ham muhim o'zgarishlar qayd etilmoqda. Natijada bilimga asoslangan eksport tushunchasi ham ilmiy va amaliy muomalaga kirib kelmoqda. Unga oid eksport qiymati o'zgarishlarini baholashning muhimligidan kelib chiqib, tadqiqot natijasida bilimga asoslangan eksport indeksi (BEI) ishlab chiqildi. U uchta mustaqil mezonni birlashtiradi:

K1 – qamrov mezon: AKT eksportining tovar va xizmatlar eksporti yig'indisidagi ulushi, foizda. Bu asosiy va universal o'lchov bo'lib, u eksport tarkibining boshqa qismlari qanday o'zgarishidan qat'i nazar, mazmunan ahamiyatini saqlab qoladi.

K2 – tarkibiy siljish mezon: AKT eksportining xomashyo eksportiga nisbati, foizda. Maxraj beqarorligini bartaraf etish uchun nomonetar oltin eksportining uch yillik siljiydigan o'rtacha qiymati olinadi.

K3 – dinamik ustunlik mezon: AKT eksporti o'sish sur'atining jami eksport o'sish sur'atiga nisbati. Koeffitsientning birdan katta bo'lishi AKT eksporti umumiy eksportdan tezroq o'sayotganini, ya'ni eksport tarkibi sifat jihatidan yaxshilanayotganini bildiradi.

Indeks bazis yilga nisbatan quyidagi tarzda hisoblanadi:

$$BEI_t = [0,50 \times (K1_t \div K1_0) + 0,25 \times (K2_t \div K2_0) + 0,25 \times (K3_t \div K3_0)] \times 100, (3)$$

bu yerda: "0" belgisi – bazis yilni (2017) bildiradi.

Og'irliklar tasodifiy tanlanmagan. Qamrov mezoniga eng katta og'irlik (0,50) beriladi, chunki u tashqi narx tebranishlariga bog'liq emas. Tarkibiy siljish va dinamik ustunlik mezonlari yordamchi bo'lgani uchun ularga teng va nisbatan kichik og'irlik (0,25) ajratiladi. Bundan tashqari, indeksga barqarorlik qoidasi kiritilgan: agar xomashyo eksportining jami eksportdagi ulushi 10 foizdan pasaysa, K2 mezon o'z ma'nosini yo'qotgan hisoblanadi va uning og'irligi to'liq K1 mezoniga qo'shib yuboriladi (ya'ni K1 og'irligi 0,75 ga yetadi). Tahlil davrida bu ulush 17,0–33,9 foiz oraliqida bo'lgani sababli qoida ishga tushmagan, biroq u ko'rsatkichning kelgusi yillarda ham ishonchli bo'lib qolishini ta'minlaydi (4-jadval).

4-jadval

Bilimga asoslangan eksport indeksi (BEI) va uning tarkibiy mezonlari, 2017–2025-yillar⁹

Yil	AKT eksporti, mlrd. dollar	Jami eksport, mlrd. dollar	K1, %	Nomonetar oltin eksporti, mlrd. dollar	Uch yillik siljiydigan o'rtacha, mlrd. dollar	K2, %	Yillik nisbat, %	K3	BEI, 2017 = 100
2017	0,15	15,07	1,00	3,6	3,27	4,61	4,19	1,03	100,0
2018	0,16	17,07	0,94	2,9	3,10	5,15	5,51	0,94	97,4
2019	0,17	20,93	0,80	4,9	3,80	4,41	3,42	0,86	84,6

8 Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

9 Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari: 2017–2025-yillar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

2020	0,17	17,10	0,99	5,8	4,53	3,74	2,92	1,24	99,8
2021	0,18	19,28	0,94	4,1	4,93	3,66	4,41	0,95	89,7
2022	0,31	24,16	1,27	4,1	4,67	6,55	7,46	1,35	131,6
2023	0,54	30,54	1,77	8,2	5,47	9,89	6,59	1,40	175,9
2024	0,64	34,87	1,84	7,5	6,60	9,71	8,54	1,04	169,7
2025	1,11	44,40	2,50	9,9	8,53	13,02	11,22	1,36	228,8

Yuqorida keltirilgan tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, tadqiqot natijalari uchta yangi indikator – ERZ, VTIQ va BEI – bir-biridan mustaqil emas, balki bitta mantiqiy zanjirning uch bo'g'inini tashkil etishini ko'rsatadi. ERZ narx omilini o'lchaydi: eksportchi qanday narx sharoitida ishlayotganini ko'rsatadi. Uning 2025-yilda 6,0 foiz punktga tushishi narx omilining ta'siri sezilarli darajada kamayganini bildiradi.

BEI tarkib omilini o'lchaydi: narx ustunligining ta'siri kamaygan sharoitda eksport raqobatbardoshligini ta'minlashning muqobil manbalarini ifodalaydi. Uning 228,8 darajasiga ko'tarilishi ushbu manbaning izchil shakllanayotganini ko'rsatadi.

VTIQ natija omilini o'lchaydi: eksport va boshqa tushumlar hisobiga kirgan valyutaning qancha qismi ichki iqtisodiyotda qolayotganini aniqlaydi. Uning 80,9 foizdan 50,1 foizga pasayishi tushumning ichki iqtisodiyotda qolish darajasi ortayotganini bildiradi.

Uch ko'rsatkichning birgalikdagi tahlili quyidagi xulosani beradi: narx omilining ta'siri kamayib, tarkib omili shakllanmoqda va natija omili yaxshilanmoqda. Shu bois valyuta siyosatida kurs darajasini boshqarish bilan bir qatorda, tushumlarni samarali yo'naltirish va eksport tarkibini sifat jihatidan takomillashtirishga e'tiborni kuchaytirish maqsadga muvofiq. Bu mazkur tadqiqotning iqtisodiy siyosat nuqtai nazaridan asosiy xulosasidir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tahlil quyidagi xulosalarni asoslaydi.

Birinchidan, valyuta kursining o'zgarishi tahlil davrida to'rt bosqichni bosib o'tdi va 2025-yilga kelib real kurs 2017-yilgi darajaga qaytdi. Eksport raqobatbardoshligi zaxirasi 37,9 foiz punktdan 6,0 foiz punktga qisqargan, ya'ni islohot natijasida shakllangan narx ustunligining 84,1 foizi kamaygan. Real raqobatbardoshlik endilikda nominal kurs bilan bir qatorda inflyatsiya darajasi va mahsuldorlik bilan belgilanadi.

Ikkinchidan, valyuta tushumlari 4,3 barobar oshib, ularning YalMga nisbati 31,1 foizdan 65,8 foizga ko'tarildi. Tarkibda eng yuqori sur'atda o'sgan manba – xorijiy investitsiyalar va kreditlar (13,4 barobar), ya'ni qaytarish majburiyatini yuzaga keltiruvchi manba hisoblanadi.

Uchinchidan, valyuta tushumlarining iqtisodiy rivojlanishga ta'siri, asosan, import kanali orqali amalga oshadi: chegaraviy qaytim koeffitsienti 0,845 ni tashkil etadi. Ayni paytda o'rtacha qaytim koeffitsienti 80,9 foizdan 50,1 foizga pasaygan – bu tushumning ichki iqtisodiyotda qolish darajasi ortayotganini ko'rsatuvchi ijobiy tarkibiy siljishdir.

To'rtinchidan, eksportning real kursga sezgirligi statistik jihatdan tasdiqlanmadi. Buning asosiy sabablari sifatida oltinning eksportdagi yuqori ulushi, eksportni dominant valyutada narxlash amaliyoti va taklif tomonidagi mavjud quvvat omillarini ko'rsatish mumkin.

Beshinchidan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari xizmatlari eksporti eng jadal o'sgan yo'nalish bo'lib (7,4 barobar, yillik o'rtacha 28,4 foiz), 2025-yilda 1 mlrd. dollarlik chegaradan oshdi va jami eksportning 2,5 foizini tashkil etdi. Bilimga asoslangan eksport indeksi 2017-yildagi 100 darajadan 2025-yilda 228,8 darajaga ko'tarildi.

Oltinchidan, dollarlashuv darajasi 62,2 foizdan 39,2 foizga pasaydi – bu tahlil davridagi eng aniq ijobiy tarkibiy siljishlardan biridir.

O'z navbatida, O'zbekistonda valyuta siyosati orqali iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash tizimini takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Raqamli iqtisodiyot sharoitida valyuta siyosati samaradorligini baholash metodikasini strategik baholash mantiqini belgilovchi mezonlar (narxlar barqarorligi, tashqi muvozanat zaxirasi, moliyaviy barqarorlik, eksportning bilim sig'imi va valyuta tushumining ichki iqtisodiyotda qolish darajasi) hamda ularni miqdoriy ifodalash uchun normallashtirish, vazn koeffitsientlari va integrallashtirish funksiyalari orqali hisoblanadigan integral indeks va indikatorlar tizimi asosida takomillashtirish taklifi. Taklif etilgan mezon-indikatorli yondashuv valyuta siyosatining samaradorligini alohida statistik ko'rsatkichlar (kurs darajasi, zaxira hajmi, inflyatsiya) orqali emas, balki beshta mezonni yagona shkalaga keltirib hisoblanadigan kompleks indeks asosida baholash imkonini berib, valyuta siyosatining narx, tashqi muvozanat va tarkibiy omillari o'rtasidagi funksional bog'liqlikni aniqlashga xizmat qiladi; hisob-kitoblarga ko'ra, ushbu integral indeks 2017–2025-yillarda 0,242–0,879 oralig'ida shakllangan va

uning eng past qiymati (2018-yil) islohotdan keyingi moslashuv bosqichiga, eng yuqori qiymati (2025-yil) esa barcha beshta mezon bir vaqtda yaxshilangan yilga to'g'ri kelgan.

2. Valyuta tushumlarini boshqarish tizimini tushum manbalarini qaytarish majburiyati va boshqariluvchanlik darajasi bo'yicha uch guruhga (qaytariladigan – xorijiy investitsiyalar va kreditlar; boshqarilmaydigan – jismoniy shaxslarning pul o'tkazmalari; qaytarilmaydigan va boshqariluvchi – tovar va xizmatlar eksporti) tasniflash hamda ularning yakuniy yo'nalishlarini (iste'mol importi, investitsiyaviy va oraliq import, tashqi qarzni so'ndirish, xalqaro zaxiralarning o'sishi) bitta hujjatda bog'lovchi “manba – yo'nalish” balansini shakllantirish asosida takomillashtirish taklifi. Mazkur taklifning joriy etilishi mamlakatga kirgan valyutaning qaysi manbadan kelib, qayerga sarflanganini miqdoriy kuzatish imkonini berib, qaytarish majburiyatiga ega mablag'larning iste'mol importiga yo'naltirilish holatlarini aniqlashga xizmat qiladi; hisob-kitoblar valyuta tushumining import qaytimi koeffitsienti 2018-yildagi 80,9 foizdan 2025-yilda 50,1 foizga pasayganini, ya'ni tushumning ichki iqtisodiyotda qolish darajasi 19,1 foizdan 49,9 foizga ko'tarilganini ko'rsatgan.

3. Raqamli xizmatlar eksporti bo'yicha valyuta tushumini hisobga olish tizimini e'lon qilingan eksport hajmi bilan mamlakat ichki valyuta bozoriga haqiqatan kirib kelgan tushum nisbati sifatida hisoblanadigan repatriatsiya koeffitsienti, uni yakka tartibdagi mutaxassislar, rezident tashkilotlar va to'lov tizimlari kesimida ajratish hamda yetmish foizlik chegaraviy qiymatga bog'langan rag'batlantirish mexanizmi asosida takomillashtirish taklifi. Taklif etilgan yondashuv eng jadal o'sayotgan eksport yo'nalishining hisobot ko'rsatkichi bilan uning haqiqiy valyuta natijasi o'rtasidagi tafovutni aniqlash imkonini berib, bilimga asoslangan eksportning tashqi muvozanatga qo'shayotgan real hissasini baholashga xizmat qiladi; tahlil davrida ushbu eksport 150,7 mln. dollardan 1 111,2 mln. dollarga, ya'ni 7,4 barobar o'sgan bo'lsa-da, uning repatriatsiya darajasi bugungi kunga qadar alohida ko'rsatkich sifatida o'chanmagan.

4. Valyuta bozorini tartibga solish tizimini birja va birjadan tashqari banklararo bozorda tuzilgan bitimlar bo'yicha real vaqt rejimida yig'iladigan ma'lumotlar oqimi asosida de facto kurs rejimini, bozor chuqurligini va bitimlar konsentratsiyasini avtomatik o'lchovchi raqamli monitoring konturini shakllantirish, uning natijalariga bog'langan aralashuv mezonlarini oldindan e'lon qilish hamda choraklik ochiq hisobot tartibini belgilash asosida takomillashtirish taklifi. Mazkur taklifning joriy etilishi e'lon qilingan kurs rejimi bilan bozorda amalda kuzatilayotgan rejim o'rtasidagi muvofiqlikni muntazam o'lchash va valyuta bozoridagi konsentratsiya darajasini kuzatish imkonini berib, kurs siyosati qarorlarining bashoratligini oshirishga hamda bozor ishtirokchilarida barqaror kutilmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

5. Tijorat bankida valyuta riskini boshqarish tizimini mijozning valyuta tushumi va valyutadagi to'lovlari bo'yicha bank ma'lumotlari asosida shakllantiriladigan raqamli valyuta oqimi profili, mijozlarni valyuta pozitsiyasining ochiqlik darajasi bo'yicha uch toifaga (tabiiy himoyalangan, qisman ochiq, to'liq ochiq) tasniflash hamda ushbu toifaga bog'langan kredit shartlari va zaxiralash normalarini tabaqalashtirish asosida takomillashtirish taklifi. Taklif etilgan yondashuv mijozning valyuta riskini uning hisob raqamlari orqali o'tayotgan haqiqiy oqimlar asosida baholash imkonini berib, chet el valyutasidagi kreditlarni valyuta daromadiga ega bo'lmagan mijozlarga ajratishda risklarni yanada aniq baholashga va bankning kredit portfeli sifatini oshirishga xizmat qiladi; tahlil davrida kredit portfelidagi chet el valyutasining ulushi 62,2 foizdan 39,2 foizga pasaygan bo'lsa-da, ushbu ko'rsatkichni mijozlar darajasida ham tizimli kuzatib borish maqsadga muvofiq.

6. Tijorat bankining eksportchi mijozlarga ko'rsatadigan xizmatlari tizimini masofaviy bank platformasi orqali forvard va svop shartnomalarini raqamli tarzda tuzish imkoniyatini yaratish, kurs riskini narxlashning shaffof metodikasini joriy etish hamda eksport shartnomasining muddati va summasiga avtomatik moslashadigan xedjlash taklifini shakllantirish asosida takomillashtirish taklifi. Mazkur taklifning joriy etilishi eksportchi korxonaga valyuta tushumining so'mdagi qiymatini oldindan belgilash imkonini berib, kurs tebranishlarining eksport shartnomalari rentabelligiga ta'sirini kamaytirishga va mamlakatda valyuta hosilaviy vositalari bozorini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi; tadqiqot natijalari eksportning real kursga sezgirligi statistik jihatdan tasdiqlanmaganini ko'rsatgani sababli, eksportchini kurs tebranishlaridan himoya qilishda makrodarajadagi kurs siyosati bilan bir qatorda, mikrodarajadagi xedjlash vositalaridan samarali foydalanish maqsadga muvofiq.

Dastlabki to'rtta taklif davlat darajasida, oxirgi ikkita taklif esa alohida tijorat banki darajasida joriy etishga mo'ljallangan. Ushbu takliflar Markaziy bankning 2026-yilda e'lon qilgan ikki yo'nalishdagi ishlarini mazmunan to'ldiradi. Birinchi yo'nalish – rasmiy valyuta kursini shakllantirish tartibi: 2026-yil 15-sentabrdan boshlab rasmiy kurs birja bitimlari bilan bir qatorda birjadan tashqari banklararo bozorda tuzilgan bitimlarning o'rtacha tortilgan kursi asosida hisoblanadigan bo'ldi. To'rtinchi taklif aynan ushbu yangilik asosida shakllantirilgan: kursni hisoblashda foydalanilgan bitimlar soni, hajmi va konsentratsiyasi bo'yicha ma'lumotlarning ochiq e'lon qilinishi kursning bozor holatini qay darajada ifodalayotganini baholash imkonini beradi. Ikkinchi yo'nalish – xalqaro zaxiralarni investitsiya portfeli sifatida boshqarishga o'tish va aktivlar turlarini kengaytirish bo'yicha e'lon qilingan rejalar; oltinchi taklifdagi hosilaviy vositalar bozorining rivojlanishi ushbu o'tish uchun zarur bo'lgan ichki bozor infratuzilmasini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абусуфьянова З. Т. Организация валютного контроля в различных таможенных процедурах: курс лекций / сост. З. Т. Абусуфьянова. – Махачкала: ДГТУ, 2021. – 49 с. – С. 3. – URL: https://dstu.ru/sveden/files/Kurs_lekciy_Organizaciya_valyutnogo_kontrolya.%281%29.pdf.
2. Axmadaliyeva N., Jumayeva S. Valyuta siyosati // Development of Pedagogical Technologies in Modern Sciences: International Scientific-Online Conference. – 2024. – Vol. 3, No. 6. – B. 5–9. – B. 5–6. – DOI: 10.5281/zenodo.11112428. – URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11112428>.
3. Brunnermeier M. K., James H., Landau J.-P. The Digitalization of Money. – Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2019. – NBER Working Paper No. 26300. – 32 p. – P. 20, 24–26. – DOI: 10.3386/w26300. – URL: <https://www.nber.org/papers/w26300>.
4. Guzman M., Ocampo J. A., Stiglitz J. E. Real Exchange Rate Policies for Economic Development. – Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2017. – NBER Working Paper No. 23868. – P. 3. – DOI: 10.3386/w23868. – URL: <https://www.nber.org/papers/w23868>. – Nashr etilgan varianti: World Development. – 2018. – Vol. 110. – P. 51–62. – DOI: 10.1016/j.worlddev.2018.05.017.
5. Ismoilov M. U. Pul-kredit siyosatining asosiy instrumentlari va ularning ta'sir mexanizmlari // Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarning o'rni va rivojlanish omillari. – 2025. – Vol. 19, Iss. 2. – B. 84–97. – B. 87, 95. – DOI: 10.71337/inlibrary.uz.yottoro.123124.
6. Куденко М. С., Попова Э. В. Валютная политика государства: цели и механизмы реализации // Экономический вестник ДонГТУ. – 2024. – № 18. – С. 27–35. – С. 28. – EDN: SVKAWB. – URL: <https://journal.dontu.ru/articles/RU/205.pdf>.
7. Ostry J. D., Ghosh A. R., Chamon M. Two Targets, Two Instruments: Monetary and Exchange Rate Policies in Emerging Market Economies. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2012. – IMF Staff Discussion Note SDN/12/01. – 24 p. – P. 6. – DOI: 10.5089/9781475503623.006. – URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2016/12/31/Two-Targets-Two-Instruments-Monetary-and-Exchange-Rate-Policies-in-Emerging-Market-Economies-25732>.
8. Rodrik D. The Real Exchange Rate and Economic Growth // Brookings Papers on Economic Activity. – 2008. – No. 2. – P. 365–412. – DOI: 10.1353/eca.0.0020. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-real-exchange-rate-and-economic-growth/>.
9. Samandarov Z. R. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda valyuta siyosatini samarali tashkil etish // «Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot». – 2024. – Vol. 2, No. 1. – B. 350–354. – B. 350. – DOI: 10.55439/GED/vol1_iss1/a821. – URL: <https://green-eco.uz/index.php/GED/article/view/821>.
10. Серебрякова Т. А., Таренкова О. А. Валютное регулирование и валютный контроль в Российской Федерации: учеб. пособие. – Самара: СФ ГАОУ ВО МГПУ, 2022. – С. 22. – ISBN 978-5-6045664-2-8.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100